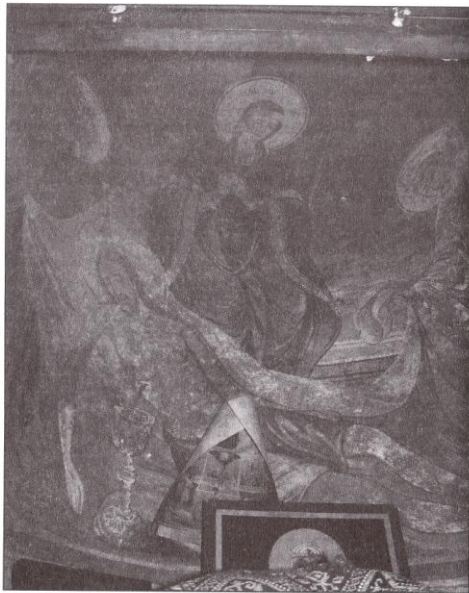


Докторантски четения 2007

Департамент
История на културата



„Сваляне на Христос от Кръста“ от Никола Образописов, 1880 г., протезисна ниша-храм „Св. Никола“ в село Червен брег, Дупнишко

дело на Марко и Теофил Минови⁶; храмът „Св. Никола“ в село Долен, Гоцеделчевско, строен през 1834 г. и изписан през 1887 г. от Марко и Теофил Минови; храмът „Св. Богородица – Живоносен източник“ в село Капатово, Мелнишко, построен през 1887 г. и изписан през 1888 г. от Марко и Теофил Минови; храмът „Св. св. Кирил и Методий“ в село Багренци, Кюстендилско, строен през 1885 г. със стенописи от 1889 г. дело на Марко и Теофил Минови; храмът „Успение Богородично“ в село Рулите, Петричко, със стенописи от 1892 г. изработени от Милош Яковлев.

Повечето от изброените паметници са малки селски църкви издигнати през средата и втората половина на XIX век и украсени със стенописи през 70-те и 80-те години на същия век.

В повечето от тях има представени определен тип теми, сюжети и образи, а стиловите им особености са чужди на нововъведената на големите майстори от Банския и Самоковския художествен център. В някои от тях са визуализирани съществени моменти от българската история, които не са популярни сред водещите за времето зографи. Особено интересни са тези теми в стенописите на най-значимия от тези паметници-храмът в село Тешово, Гоцеделчевско, където са изобразени „Кръщението на княз Борис“, „Св. Методий проповядва сред славяните“, „Бунтът на болярите“, „Наказанието на княз Владимир“. Важни изводи могат да се направят и от специфичния подбор на светците в репертоара на тези църкви. Така например в храма на село Тополница е запазено най-ранното стенописно изображение на св. цар Йоан Шишман, а св. Васил Солунски е преименувана на Васил Софийски, отново в Тополница. Особено почитаната в този район на България св. Злата Мъленска е именувана като св. Злата Златинска в Тополница и Тешово. Един от най-почитаните руски светци св. Александър Невски е зографисан в църквите на Сапарева баня и Тополница. В тополницкия храм също така са изписани и образите на св. Никодим Албански, на св. цар Стефан Дечански, св. цар Петър Български, св. пр. Филарет и св. пр. Йоан. Интересно е и изображението на неизвестна светица, от името на която е останало само допълнението „Неврокопска“, която е облечена с характерна за района народна носия. Подобно изображение не срещаме сред стенописната украса не само в района, но и другаде. В Тешовския храм са изписани и образите на св. Горазд и св. Ангеларий, двама от учениците на св. Методий и св.

⁶ За храма „Св. Димитър“ в с. Тешово авторът подготвя отделна монография. Вж. Димитров, Вл. „Една група майстори от Югозападна България“ - В: *Известия на Историческия музей гр. Благоевград*, Благоевград 2005, с. 95-104; Димитров, Вл. „История и национална идентичност в стенописи от късното Възраждане“ - В: *Сборник с доклади от Международна научна конференция на Историческия факултет на СУ „Смолян“* 2006 (под печат).

СТЕНОПИСИТЕ В ХРАМА „СВ. НИКОЛА“ В СЕЛО ЧЕРВЕН БРЕГ, ДУПНИШКО

Владимир Димитров

Настоящият текст е част от дисертационния ми труд, посветен на стенописното наследство на зографската фамилия Минови. За тази фамилия зографи, както и за паметниците, украсени от тях, не се знае много. Асен Василиев в книгата си „Български възрожденски майстори“¹ пише в кратка бележка, че Мино и неговите синове Марко и Теофил носят фамилното име Бундовци, че произхождат от село Галичник, Охридско, и че са се преселили в село Каракьой (сега Катафито, Гърция) през втората половина на XIX век. В хода на работата по дисертационния си труд попаднах на нови интересни данни за произхода, родовите връзки и движението на тази зографска фамилия.²

Оказа се също така, че представителите на тази фамилия работят в скип със зограф Милош Яковлев, който произхожда от същия край и с когото най-вероятно имат роднинска връзка.³

В резултат на системни терени проучвания установих, че към кръга от произведения на семейство Минови принадлежат следните паметници: храмът „Св. Атанасий“ в село Белово, Мелнишко, издигнат през 1873 г. и изписан през 1877 г. от Милош Яковлев; храмът „Св. Георги“ в село Златолист, Мелнишко, построен през 1857 г., със стенописите на Теофил Минов от 1876 г.; храмът „Св. Никола“ в село Тополница, Дупнишко, построен през 1856 г. и зографисан през 1883 г. от Милош Яковлев и Марко Минов⁴; храмът „Св. Георги“ в град Сапарева баня, построен през 1840 г. със стенописи от 1883 г. зографисани от Милош Яковлев⁵; храмът „Св. Димитър“ в село Тешово, Гоцеделчевско, издигнат през 1843/44 г. със стенописи от 1884 и 1885 г.,

¹ Василиев, Ас. *Български възрожденски майстори*, С., 1965, с. 292.

² Родословното дърво и други интересни данни ми бях предоставени от г-жа Евгения Кочалева, правнучка на Теофил Минов. Използвам случая да ѝ изкажа най-сърдечната си благодарност. Тези материали ще бъдат разглеждани подробно в дисертационния ми труд.

³ Димитров, Вл. „Стенописите в храма „Св. Георги“ в гр. Сапарева баня“ - В: *Изкуствоведски четения 2007* (под печат).

⁴ За храма „Св. Никола“ в село Тополница вж. Димитров, Вл. „Храмът „Св. Никола“ в село Тополница, Дупнишко (архитектурно-икономическа характеристика)“ - В: *Студентски изследвания II. Изкуствознание и културология*, С., 2005, с. 283-290; Димитров, Вл. „Иконографски особености на стенописите в храма „Св. Никола“ в село Тополница, Дупнишко“ - В: *Изкуствоведски четения 2006*, С., 2006, с. 366-381.

⁵ За храма в гр. Сапарева баня вж. Димитров, Вл. „Стенописите в храма „Св. Георги“ в гр. Сапарева баня“ - В: *Изкуствоведски четения 2007* (под печат).

Кирил, проповядвали в Югозападна България. Тези специфични особености в подбора на темите и светците не влизат в репертоара на големите майстори зографи като Димитър Христов, Христо Димитров, Тома Вишанов-Молера и Захарий Зограф, Станислав Доспевски и т.н., работили в големите манастирски комплекси като Рилския, Бачковския и Троянския, а и в енорийски църкви на големите икономически и художествени центрове.

Освен изброените по-горе паметници в Югозападна България, носещи подписите на зографите от семейство Минови, има и други, които по редица особености биха могли да бъдат включени в кръга стенописи, изографисани от фамилията Минови. Един такъв паметник е храмът „Св. Никола“ в дупнишкото село Червен брег, който е обект на настоящото изследване.

Селото се намира на пет километра източно от град Дупница, между планините Верила и Рила, по поречието на река Джубрена. Разположено е в средата на Горно поле. Землището му е 20 000 декара. В миналото е било част от Самоковската митрополия, а днес е в диоцеза на Софийската митрополия. Навярно е възникнало като крайпътна станция по древния път, свързващ Дряч, Скопие, Велбъжд (Кюстендил), Германия (Сапарева баня), Самоков, Флилополис (Пловдив) и Цариград. Тук се е пресичал с друг, не по-маловажен път, свързващ Средец, поречието на р. Струма и Бало море. Най-вероятно името на селото произлиза от „Сар“-яр (Червен бряг), тъй като е разположено в подножието на брегове с червеникава почва.⁷ Има документирани сведения от 1502 г., когато през селото е минал дубровничанинът Петанчин, секретар на унгарския крал Владислав, често изпращан с дипломатически мисии в Цариград. На 7 януари 1531 г. Бенедикт Курпиешин, придружаващ немски, чешки и унгарски дипломати за Цариград, след като преминал Самоков, срещнал „много християни в железни вериги. Бог да се смили над тях“. След това пише: „На 8 януари неделя от Червен брег пътувахме по един лош път, през една планина и стигнахме до един хубав каменен мост, до едно село наречено Осликостаниц. Там спряхме“.⁸

Храмът е построен през 1874 година. Датата е отбелязана от външната страна на прозореца на апсидата⁹. Храмът има малка камбанария

⁷ Бопс, С. *История на село Червен брег*, С., 2001, с. 15.

⁸ Йоанов, М. *Немски и австрийски пътници за Балканите XV-XVI в. С.*, 1979, с. 141.

⁹ Вж. Меджидиев, Асен Хр. *История на град Станке Димитров (Дупница) и покрайнините му от XIV век до 1912-1963 г.*, С., 1969, с. 102. Там е допусната най-вероятно техническа грешка и църквата е датирана 1884 година.

над главния вход, която е построена след 1940 година.¹⁰ Открита галерия, която е разположена от западната страна на сградата и западния дял на южната страна. Част от галерията, по всяка вероятност е допълнително затворена и превърната в помощно помещение. Храмът има допълнителен вход от юг. Сградата е с двускатен покрив, стените завършват с корниз тип холкед. От източната и западната страна има кобилични арки. Покривът е покрит с турски керемиди. Според сведенията от краеведското изследване на Стоил Бонев „История на село Червен брег“ църквата е построена на мястото на по-стар паятов храм.¹¹ Църквата е трикорабна и триконхална с елипсовиден дървен таван в централния кораб и плоски дървени тавани в страничните кораби, които са отделени един от друг с аркада и колони. Сградата е укрепена през втората половина на XX век.

Църквата не е цялостно изписана, а съществуващите стенописи са отчасти разрушени. Стенописите са запазени най-добре в олтарното пространство, докато в наоса стенописите са покрити със слой боя, която на отделни места е паднала и е разкрила част от украсата.

В конхата на апсидата е поместено изображение на „Св. Богородица Шириша небес“, под нея в северния дял на апсидата е композицията „Причастие на Апостолите“, а в южния дял е „Гайната вечеря“. Под тях най-вероятно са изписани Великите отци литургисти. Те са заемали целия първи регистър, което личи от частично запазените имена на светци, като Антим и др. Единственото разкрито изображение е на неизвестен архидякон и заема най-южната част на източната стена. Частично падналата боя разкрива част от книгата на единия от литургистите в апсидата. На северната стена е запазен надписът, разкриващ, че е имало изображение на „Видението на св. Петър Александрийски“. В пространството между апсидата и протезисната ниша е разположена „Вечерята в Емаус“. В протезисната ниша „Свалянето на Христос от кръста“, това изображение е единственото запазено в храма, което не е дело на грубата зографи, украсили основната част на храма. Това изображение е дело на прочутия не само в този регион самоковски зограф Никола Образописов. Надписът гласи: „Приложих аз Никола Ивановъ супругата Александра и Д. Райна Борис Любича Цана Краса от Самоков 1880 г.“. Според Асен Василиев, който публикува „Счетника“ на Никола Образописов, село Червен брег се споменава три пъти – веднъж на с. 3, на която са отбелязани неговите поръчки от 1873г., т.е. една година преди да е завършен храмът, втори път на с. 11 от 1874

¹⁰ В храма има запазена архивна снимка, на която храмът е без купол. Текст, записан на гърба на снимката, гласи: „Снимката е направена около 1940 год. При сценарист Иван Сотиров Кавански. 28 април 972 г. Червен брег“. Забележката е от свещ. подпие не се чете.

¹¹ Бонев, С. *История на село Червен брег*, С., 2001, с. 15.

веният изцяло видим в наоса на храма. Следват още трима светци, по всяка вероятност воини, в обща композиция. Под прозореца, допоясно са изписани неизвестен светец мъченик и св. Стефан Нови, а в нишата на прозореца са изписани два монаси: отляво неизвестен монах и св. Павел Тивейски –отдясно. Следват трима неизвестни светци, по всяка вероятност воини (изображенията са запазени само в долната част). Под прозореца – св. Алексей човек божий и св. Симеон Стълпник. Следват още трима неизвестни светци, на двама от тях одеждите подсказват, че са монаси, а не воини, както е в предцината група. В лонгата над вратата има изображение, от фрагментите на което можем да забележим образа на св. Богородица и ангели, текстът към това изображение гласи: МЛЦА ТРИЛЪТНА СПЯЩА. Изображението на лежащия върху ложе покрито с бяла тъкан младенец Христос, облечен с червен химатион и заобиколен от ангели, държащи рипиди, земстващи уредите на мъчението, и св. Богородица е възрожденският модел на известния от Средновековието сюжет „Недреманно око“. Този сюжет има ехаристийно, а и апотропейно значение и в живописата се изобразява в олгара, както е в църквата при село Беренде.¹² В главния храм на манастира Хилендар „Недреманно око“ е изобразено до иконостаса.¹³ В редица паметници от XIV век насетне (Протатон и Ватопед на Света гора), както и в църквата „Св. Троица“ на манастира Ресаво от началото на XV век¹⁴, в църквата „Св. Димитър“ край Бобошево (1488) и църквата „Св. Стефан“ в Несебър (1599) „Недреманно око“ е изписано в лонгата над входа, водещ от наоса към притвора. Така е случаят и в Червен брег. Към този модел се придръжат и зографите, изписали паметниците, които са обект на настоящото изследване. Освен в Червен брег срещаме тази композиция и в храма „Св. Атанасий“ край село Бельово, Мелишко, където тя е разположена над входа от западната страна на храма. В някои иконостаси тази сцена се разполага над входа на иконостаса, водещ към проскомидията, където по време на литургия се приготвя Светото причастие. Според Иванка Гергова „тази сцена липсва във възрожденските иконостаси“¹⁵. Появата на този сюжет, който по принцип не е изследван достатъчно, буди интерес, тъй като в олгара на храма срещаме изображение на „Благословието на Иаков“ (Бит. 25-50), а както пише Елка Бакалова, текстът, придружаващ изображението в Беренде, е взет именно от този библиейски разказ (Бит. 49:9).¹⁷ На това какви са литературните източ-

¹² Бакалова, Е. *Стенописите на църквата при село Беренде*, С., 1976, с. 29, ил. 19.

¹³ Бабин, Г. „О живописаном украсу олтарских преграда“ – *ЗВУ*, 11, Нови Саф, 1975, с. 26-27.

¹⁴ Тодич, Б. *Манастир Ресаво*, Београд, 1995, с. 105-106.

¹⁵ Гергова Ив. *Ранният български иконостас. 16-18. век*, С., 1993, с. 52.

¹⁷ Бакалова, Е. Цит. същ., с. 29.

г. и за трети път на с. 29 от 1878 г.¹² От публикувания счетник не става ясно за какво точно е платено на Никола Образописов, но най-вероятно е за икони, които са били поръчани правдивително, за да може при завършване на строежа иконостасът да бъде комплектуван и храмът осветен. За 1880 г. в счетника на Никола Образописов не е посочена поръчка от село Червен брег, а през тази година е зографисано „Свалянето от кръста“. Изписването на имената на съпругата Александра и петте му деца е за душевно спасение. Явно е, че Никола Образописов е изпълнил без заплащане този стенопис в новопостроения храм и поради това той не е отбелязан в сметководния му тефтер.

Над нишата има изписани киворий, потир и триъгълник – символ на св. Троица. Тези изображения са пряко свързани с предназначението на нишата. Между протезисната ниша и стената е визуализирана притчата за „Изгубената овца“ (Лк. 15:1-32). В пространството от южната страна на апсидата е поместено изображение, което за съжаление не може да бъде разчетено. Следва нишата на дяконикона, в която е представено „Жертвоприношението на Авраам“, а над него има изписан ангел. Следващото изображение е пряко свързано с праотец Авраам праведния Мелхиседек. Името му означава „цар на правда“. Мелхиседек е свещеник и цар салимски, който благословил Авраам след победата му над Кedorлаомер и образът му не се среща в църковната живопис в разглеждания период. Следващият регистър е зает от старозаветен цикъл, състоящ се от няколко сцени. При сегашното състояние на стенописите мога да определя само две: „Неопалимата къпина“ в най-южния дял на стената и „Моисей получава скрижалите на Завета“ – в най-северния дял. Изображението в най-високите регистър на източната стена е силно повредено и не може да бъде идентифицирано. На южната стена в олтарното пространство са разположени св. Стефан и още един светец (дякон), който не може да бъде разпознат, тъй като е закрит от църковния мебелир. Над него има сцена от живота на Иаков, която трудно може да бъде определена, но най-вероятно това е благословието на Исаак. От дясната страна на прозореца, непосредствено до иконостаса е поместено изображение на ангел. В нишата на прозореца са изобразени два монаси отшелници, имената на които не се четат. Изображенията на горните регистри са повредени. На северната стена в олтарното пространство има ниша, в която е изписано „Умиване нозете на апостолите“, а до нея „Благословието на Захарий“ над тези композиции има още две, но отново поради лошото им състояние не могат да бъдат разчетени.

В наоса стенописи има само по южната стена, която в по-голямата си част те не са разкрити. В регистъра на правите светци са изписани св. Константин и св. Елена, като образът на св. Константин е единств-

¹² Василиев, Ас. *Български възрожденски майстори*, С., 1965, с. 451-452.

ни на този сложен богословски сюжет и има ли връзка между тези две сцени ще се спра по-подробно в дисертационния си труд.

Под композицията „Недреманно око“ и над входа има възрожденският или ктиторски надпис, който е доста повреден и можем да разчетем само цифрата „2“, която ни помага да датираме стенописа от 1882 г. Тази дата срещаме и в откритата галерия на храма. Другата дата в протезисната ниша (1880 г.) се отнася само за изписаната там композиция „Свалянето на Христос от кръста“. Украсаването първо на протезисната ниша се дължи на нейното важно ехаристийно предназначение. От известните дотук паметници, изписани от зографите Минови, има и други църкви, в които тази ниша е изписана по-рано. Такива са църквите в Сапарева баня и Тополница.

Над регистъра на правите светци е имало изписани пророци в медальони. Днес са видими само два от медальоните, но поне засега пророците остават неизвестни.

Върху западната стена няма видими следи от стенописи.

Червенобрежният храм има стенописна украса и във външната галерия. Над входа в патронната ниша е разположен св. Никола. В полукупола са образите на св. Богородица от юг, Исус Христос от север и ангел от запад. В северния дял (закритото помещение) е представено „Кръщение на св. княз Борис“. Южният дял на западната стена е зает от „Страшният съд“, западния дял на южната стена от „Смъртните грехове“, „Чисто и нечисто изповедание“, „При врачката за цар“, като всички те са в обща композиция. В нишата над южния вход е поместен един от най-почитаните светци в региона – св. Йоан Рилски.

В откритата галерия има следи от декорация, която най-вероятно е била богата, състояща се от стилизирани букети и ластари, каквито сега има запазени около ликовете на св. Никола и св. Йоан Рилски в нишите над западния и южния вход на храма.

Иконографската програма на стенописите в Червен брег се състои от стандартни композиции, традиционно включвани в украсата на къснорозрожденските църкви в региона, а също така и в паметниците, дело на зографската фамилия Минови. Разположението на някои от композициите и образите е типично за православния храм още от Средновековието, като „Св. Богородица – Шириша небес“ (Платитера) и „Поклонението на ехаристийната жертва“. Има и сцени и сюжети, които са нови и се появяват именно в тази епоха. Такива са старозаветните сюжети, които в село Червен брег са разположени в олтарното пространство, както е в църквите „Св. Атанасий“ в село Бельово и „Св. Никола“ в село Тополница, а в „Св. Димитър“ в село Тешово старозаветният цикъл е разположен в откритата външна галерия. Друга композиция, която се извива от тези зографи, е „Страшният съд“. В червенобрежния храм този сюжет е разположен на западната стена, както е в черквите на село Тополница, гр. Сапарева баня, докато в селата

Тешово и Долен тази композиция е в наоса на южната стена. В повечето от стенописите на зографите Минови присъстват и разпространените се през епохата на Българското възраждане дидактични сюжети, изобразяващи различните човешки грехове. В Червен брег те са представени в общо поле, без да са рамкирани поотделно, както е в Сапарева баня, Тополница, Тешово и Долен. В храма на село Червен брег „Страшният съд“ заема целия западен дял на южната стена, той е силно разрушен, но въпреки това могат да бъдат разпознати някои сюжети като „При врачката за цар“, „Смъртта на грешника“ и „Грешно изповедание“.

Наред с добилите популярност теми и светци има и такива, които не са разпространени сред поръчителите и изпълнителите на стенописи по нашите земи в този период. Такава сюжет е „Кръщението на княз Борис“. Композицията е разположена, както отбелязах по-горе, на западната стена в допълнително направена пристройка. Част от стенописа е покрит с боя и цялата долна част на изображението остава скрито. На запазената част от стенописа разпознаваме образите на покръствания княз Борис, облечен с царски одежди и корона, държащ кръст в ръката си. Пред него в архиерейски одежди, с отворена книга в ръцете е духовникът, покръстващ княза. Кръщението се развива на фона на внушителен архитектурен пейзаж, а от двете страни има множество хора–войници и духовници. Върху новопокръстения княз се извива благодатна светлина. Върху фрагментите в долната част на композицията забелязваме също така богата архитектурна декорация. Преди провеждането на професионалната реставрация не бих могъл да установя всички персонажи, присъстващи на церемонията по покръстването на българския княз.

Иконографската схема на композицията „Кръщението на княз Борис“ е поразително сходна със същата от храма „Св. Димитър“ в село Тешово, Гюделчевско, където тя е разположена на южната стена в наоса на храма. В Тешово този момент от българската история е отгледан на този от Червен брег. Архиерейт е на платформа, която го издига над покръствания княз, и в двете църкви държи разтворена книга. В Тешово е придружаван от иподякон със свещник в ръце. В Червен брег зад архиерея има група войници, докато свитата на княза е от членовете на неговото семейство, воини и персонажи с традиционно за региона и епохата национално облекло. В Тешово също както и в Червен брег се явява благодатна светлина, падаща върху княз Борис, който тук за разлика от червенобрежкия храм е без кръст, а ръцете му са кръстосани върху гърдите. Одеждите на княза се различават в двете композиции, докато в Червен брег облеклото му наподобява това на византийските императори, в Тешово той е с херминова мантия, а короната върху главата му е само маркирана.

Този момент от българската история е визуализиран, освен във

вече спомнатите църкви, още и в Араповския манастир „Св. Неделя“ край Асеновград¹⁸, където животът и дейността на св. Методий и св. Кирил е разказана в десет сцени от 1864 г., дело на зографите Алекси Атанасов и Георги Данчов – Зографина.¹⁹ Някои сцени от цикъла в Араповския манастир, като „Св. Методий проповядва сред народа“, откриваме и в Тешово, където „Св. Методий проповядва сред славяните“. В Араповския манастир покръстването на княза се извършва от св. Кирил, докато св. Методий само проповядва. От запазените надписи в Червен брег и Тешово не става ясно кой точно покръства княз Борис.

Според разпространената през Възраждането легенда покръстването на българите се извършва от светите братя Кирил и Методий, както е в Араповския манастир.²⁰ Автор на легендата най-вероятно е Паисий Хилендарски, а неговата „История славяноболгарская“ е и първият литературен източник, в който тя е разказана. В преданията за покръстването на преславския двор от „Хронографията на Продължителя на Теофан“²¹, в това от Псевдо-Симеон²², а също така и в известните на Паисий истории на римския кардинал Цезар Бароний и на Мавро Орбини се разказва за покръстването на княза от монах живописец на име Методий, но никъде не се прави връзка със св. Константин Кирил Философ. Друг автор, който отделил и най-много място на управлението на княз Борис I и цар Симеон Велики, е първият академично образован историк – Спиридон Палаузов. В своята история той отделил специално внимание на покръстването на българите и на митологичния разказ за ролята на Методий като покръстител.²³ Палаузов подчертава, че св. Методий, знаейки славянски или сам славянин, е можел да въздейства на княза, чиято сестра, възпитавана от дете в Константинопол, не е знаела добре славянски. Образът на Борисовата сестра присъства и в композицията от Тешово. Разказът на Спиридон Палаузов продължава с бунта на 52 боляри, гонената срещу славянското духовенство, отгледаното на княз Борис в манастир и наказанието на върналия се към езичеството княз Владимир. Всички тези исторически моменти са визуализирани в Тешовския храм и това ни води до извода,

¹⁸ Бакалова, Е. *Манастирите в България*. С., 1992, стр. 282.

¹⁹ Василев, Ас. *Араповски манастир*, С., 1973; Божков, Ат. *Българска историческа география*, т. I, С., 1972, с. 243-249.

²⁰ Дончева-Понайтова, Н. „Легендата за покръстването на българите от Кирил и Методий във възрожденската литература“ – В: *Константин Кирил Философ. Материали от научните конференции по случай 1150-годишнината от рождението му*. БАН, С., 1981.

²¹ *Извори за българската история*, т. IX. *Гръцки извори за българската история*, т. V, с. 117.

²² *Извори за българската история*, с. 175.

²³ Палаузов, С. *Избрани трудове*, т. 1, 1974, с. 107 (24, 25).

че е възможно зографите или ктиторите да са познавали историята на Спиридон Палаузов. Имайки предвид и връзките на местното население със Света гора, този важен културен център, който най-вероятно е дал възможност за достъп до това произведение, предполагам, че в Червен брег и Тешово архиерейт, който извършва кръщението на княз Борис, е св. Методий, а не св. Кирил, както е в Араповския манастир.

Колоритната гама е разнообразна, използват се много и ярки цветове. Фигурите, подобно и на другите паметници, дело на зографите Минови, изпъкват със своето колоритно богатство и наситеност на цветовете. Редуването на различни ярки цветове създава един запомнящ се колоритен ритъм. Всяка част от дрехите на светците е представена от зографа в различен цвят, което ги отличава от останалите елементи на облеклото.

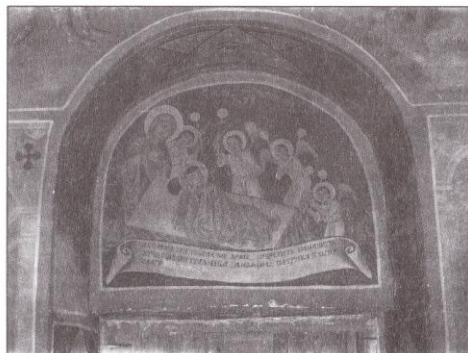
Местоположението на някои теми в църковния интериор, например поместването на старозаветните сюжети в олтарта, а също така появата на теми, свързани с българската история, говори за общи идеи и замисъл при проектирането и изпълнението на стенописите в тези храмове. Обновяването на иконографската програма на църквите през XVIII–XIX век продължава и след създаването на Новата българска държава. Интересът към националната история и митология се засилва, особено за останалите в рамките на Османската държава българни, което е основна причина за появата на историческите сюжети. Сложното идейно съдържание на старозаветните композиции показва високата богословска осведоменост на зографите и ктиторите, което се дължи не само на контактите със светогорските манастири, а и на влиянието на Българската екзархия и нейната просветителска мисия по тези земи.

Тема на дисертацията:
Стенописното наследство на зографската фамилия Минови

Научен ръководител: проф. Елка Бакалова д. н.



Храм „Св. Никола“ в село Червен брег, Дупнишко



„Недреманно око“–храм „Св. Атанасий“ в село Бельово, Мелнишко